

SECTION 9. ACTUAL PROBLEMS OF MODERN SOCIETY

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-490-0-19>

UKRAINIAN RESISTANCE AND THE RADICAL CHANGE OF THE WORLD

УКРАЇНСЬКИЙ ОПР І РАДИКАЛЬНА ЗМІНА СВІТУ

Gorban R. A.

*Doctor of Philosophical
Sciences, Professor,
Professor at the Department of Art
History, Social Sciences and Humanities
Kosiv Institute of Applied
and Decorative Arts of Lviv National
Academy of Arts,
Kosiv, Ukraine*

Горбань Р. А.

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри історії мистецтва
та соціально-гуманітарних наук
Косівський інститут прикладного
та декоративного мистецтва
Львівської національної академії
мистецтв
м. Косів, Україна*

Уже понад 150 років триває глобальна криза, сучасну, третю хвилю якої, як і дві попередні, експерти у світлі економікоцентричних уявлень про світ називають економічною, чи фінансовою. Однак таке визначення окреслює поверховий шар кризових суперечностей, не порушуючи глибинних проблем, пов'язаних із глобалізацією, що заявила про себе ще на початку 1870-х рр. Відтак уже не одне століття поспіль глобалізаційний розвиток світу відбувається за законом сходів Мауріца Ешера: піднімаючись вгору, неминуче опиняєшся вниз. Головною причиною хвилеподібного зростання кризи є послідовне утвердження тотального матеріалізму та крайніх форм його прояву – сцієнтизму та секуляризму, які не тільки опанували всі соціокультурні сфери, а й паралізували обидва головні різновиди духовної культури, що безпосередньо відповідають за формування світоглядних засад людської культури й якісно-ціннісного виміру людської особи – філософію і релігію. Коли ці дві «символічні форми культури» (Кассієр) перестають виконувати притаманні лише їм функції, настає культурний колапс.

Війна – це крайній прояв кризи. Криза – це завжди нестача чи повна відсутність чогось конче необхідного для життя і подальшого розвитку. Війна в центрі Європи – це прояв кризи духовності. Україна – осереддя

подолання кризи. Виходячи з цих положень з'ясуємо, чому український опір розглядають як цивілізаційний злам.

Філософська рецепція третього поспіль за півтора століття на теренах Європи прояву духовної кризи у формі війни є найактуальнішою проблемою сучасного суспільства не через те, що у світлі викликів цієї війни застосування ядерної зброї виглядає не найстрашнішим з її наслідків, а тому, що від її розв'язання залежить існування самого суспільства як якісно відмінного від природи, багатомірного, внутрішньо розгалуженого й органічно цілісного утворення, обумовленого взаємодією та всебічною, багаторівневою взаємозалежністю людей. Цілком очевидно, що подолання кризових протиріч потребує не наукового аналізу, який розчленовує явище на складові, а синтезу, який вивчає його в єдності, взаємозв'язку частин, отже є завданням філософії – синтезуючої форми мислення. Саме філософія, як світогляд і світоглядотворча форма культурної діяльності людини, здатна з'ясувати глибинні причини кризи й запропонувати цілісне розуміння усунення її суперечностей і дефіцитів.

Для багатьох авторитетних філософів реакція на екзистенційну війну в Україні стала своєрідним іспитом: чи є їхня філософія світоглядом, а чи вона виявиться одним із численних постмодерних симулякрів, як, до прикладу, «практична філософія» німецького мислителя Габермаса – уособлення ліберального, індивідуалістичного, раціоналістичного, секулярного світогляду.

У філософському діалозі про додаткові засади демократичної правової держави і додаткові моральні засади ліберальної держави двох антиподів – кардинала Йозефа Ратцингера і Юргена Габермаса, що відбувся на запрошення Баварської Католицької Академії у січні 2004 року, майже за 20 років до ганебної етичної і філософської поразки останнього, майбутній Папа Бенедикт XVI зауважив, що наука як така не може створити етос, отже, оновлення етичної свідомості не стане плодом наукової полеміки, але принципові зміни у баченні світу та людини, спричинені розвитком наукових знань, зумовили істотне руйнування загальноприйнятих етичних цінностей, тому все ж існує відповідальність науки за гідність людини. Особливою ж відповідальністю щодо критичного осмислення розвитку окремих наук, на думку Ратцингера, наділена філософія, яка має спростовувати поспішні висновки і хибні погляди стосовно людини – ким вона є, як вона з'явилась і для чого існує [11, с. 41]. В умовах сучасної ситуації, визначеної дедалі більшим засиллям сцієнтизму та секуляризації, пануванням матеріалістичного світогляду, вкоріненням у масовій свідомості психології споживацтва, тотальною раціоналізацією всіх сфер культури, питання відповідальності науковців – і найперше філософів –

за вкорінення «смертоносного знання» [4], що позбавляє людину її людської ідентичності, має бути поставлене руба, передусім самими ж філософами.

Наразі маркером відповідальності сучасних мислителів за їх філософську діяльність стала їхня реакція на екзистенційну війну в Україні й опір українців в обороні своєї національної ідентичності. Війна Росії проти України, що триває від лютого 2014 року, а у лютому 2022-го набула форми війни-геноциду, спрямована на «суцільне знищення» [8, с. 69] української ідентичності, якій Московія у всіх своїх історичних трансформаціях загрожує від часів остаточного оформлення у середині XVI ст. квазірелігійної та квазіісторичної конструкції – політичного міфу «Москва – Третій Рим». Для українців їх національна ідентичність є екзистенційною цінністю, втрата якої дорівнює втраті життя, адже, як засвідчує історія українського опору, п'яте століття поспіль поразки у протистоянні з імперією московитів закінчуються геноцидом. Так, у XX ст., як доводить історик Андрій Козицький, втрати українців лише від Голодомору 1932–1933 рр. стали найбільшими з геноцидних втрат століття [5, с. 3, 231–40]. Для світового істеблїшменту українська ідентичність виступає розмінною монетою у глобальній економікоцентричній грі, якою можна поєртовувати заради досягнення важливих геополітичних цілей. До речі, як і для Габермаса, який вважає за раціональне поєртовувати 40 мільйонами життів українців заради збереження «німецької політики, заснованої на ідеалах миру й політичного діалогу» та особистого комфорту філософа-емерита, позаяк «не може бути моральних суджень без моральних почуттів» [12].

Натомість інші філософи бачать у цій війні цивілізаційний злам, однак зміст спричинених ним змін розуміють по-різному. Приміром, Джон Грей вважає, що після війни повернення до статус-кво неможливе, але філософу байдуже до її результатів, адже він розглядає її як війну в Європі – одну з довгої низки регресивних подій, що засвідчують кінець лібералізму та демократії. Зайнявши позицію скептицизму, далекого від античного, радше більш подібного до сучасного політичного популізму – критикувати всіх своїх попередників в історії світової філософії, Грей не тільки погоджується з послідовною дегуманізацією людини, а й долучається до новочасних філософських проєктів знецінення національних культур і духовної культури людства, ба більше – самої людини, як єдиної духовної із усіх матеріальних істот, наділеної усвідомленням власного буття та свободою змінювати себе і світ, позбавлення її гідності, зведення людини до рівня біологічного животіння, остаточної втрати людської ідентичності. При цьому англійський філософ, співвітчизник Олдоса Гакслі, Джорджа

Орвелла, Ентоні Берджеса, настільки стурбований проблемами голоду, пандемії та кліматичної кризи, що цілком задовольняється ідеєю зупинення глобального потепління цифровим Левіафаном (найновішою й остаточною модифікацією Гоббсової держави) та перетворення планети на прекрасний новий світ, в якому її охолодженням займатимуться кіборги – новий різновид розумних істот, й, оскільки людина перестане бути центром, життя на планеті зможе продовжуватись [10, с. 53].

Наразі Френсіс Фукуяма розглядає поразку Росії як можливість «нового народження свободи», що втримує світ від занепаду демократії [9]. Утім, розуміння цих процесів американським філософом, по суті, є спробою, всупереч застереженням Ісуса, влити молоде вино у старі бурдюки, сподіваючись на їхню міцність. Натомість Славою Жижек говорить про зміну «моделі ліберально-капіталістичної глобалізації» та пов'язує появу нової свободи не просто з переходом до наступної епохи, а з докорінними змінами, що порушують основи сучасного буття. Він стверджує: «Україна демонструє приклад справжньої свободи та може стати рушієм, який пробудить Європу для протистояння війні, голоду та епідеміям. Ми маємо бути свідомі, що заплатимо високу ціну за “ні за що” – за свободу. І ми мусимо це прийняти, усвідомлюючи, що повернення до старого нормального життя вже не буде. Ми входимо в нову еру» [3]. Словенський мислитель запримітив радикально відмінний від ліберальної свободи якісно-ціннісний характер свободи, затято виборюваної українцями ціною власних життів: «Ваша боротьба в цьому подібна до кохання, яке може бути одночасно і вільним вибором, і неunikністю. Бачите відмінність від тієї свободи вибору, коли ви прийшли до цукерні й обираєте між полуничним і шоколадним пирогом? Ви обираєте боротьбу, тому що не можете обрати інше. Це той радикальний вибір, коли усвідомлюєш, що не зміг би жити, вчинивши інакше. Це те, чого Європа зараз має навчитися у вас: мати свободу робити те, що маєте робити» [3]. Славою Жижек влучно передав різницю відмінності між конформістською свободою, породженою західним ліберальним індивідуалізмом, яка є питанням особистого егоїстичного вибору, і свободою, що постала на ґрунті українського екзистенційно-софійного кордоцентризму і є питанням відповідальності особи, зумовленої її людською гідністю.

Персоналістичне розуміння свободи є основою українського менталітету й уже понад тисячу років виступає органічною складовою українського християнства. Свобода і відповідальність, любов і відповідальність, любов і свобода, свобода і гідність становлять якісно-ціннісні координати формування всіх рівнів ідентичності особи; їхньою взаємозумовленістю структуруються як індивідуальний, так і спільнот-

ний виміри особового буття українця. Сформовані у такий спосіб духовність і національно-релігійна ідентичність дають реальну силу не одне століття протистояти в рази чисельнішому ворогу, адже духовність є якісно-ціннісною ознакою свідомості людини і спільноти. В українській ментальності за попередні більш ніж тисячу років духовність зростала й видозмінювалася на засадах християнства й української «філософії серця», надихаючись і живлячись органічно зрощеним із національною філософською думкою християнським вченням про гідність людської особи, відповідальну свободу та відповідальну любов [1, с. 110; 2, с. 157–159]. При цьому, як зазначає авторитетна релігієзнавиця Людмила Филипович, сучасна Україна не знала секуляризації [7, с. 195].

Було б наївністю вважати денаціоналізований олігархічно-клановий істеблішмент творцем і носієм української демократії [1, с. 88–91]. Українці мають досвід справжньої демократії, визначений персоналістичним розумінням свободи і людської гідності, принципово відмінний від досвіду визначеної ліберальними індивідуалістичними цінностями західної демократії. Український досвід демократії, з одного боку, глибоко вкорінений у національному особочентричному менталітеті й історично зрощений з українським християнством, а з другого – здобувався на філософських засадах українського націоналізму, в основу якого його фундаторка Олена Пчілка заклала бездоганну формулу, зумовлену принципом любові-відповідальності, об'єднавши два поняття – «націоналізм» і «демократія» – імперативом любові до народу: «справжній націоналізм може і повинен бути разом з тим і демократизмом, бо націоналізм без любові до свого народу – єсть річ пуста» [6, с. 53].

Український опір, якому західний істеблішмент прогнозував 2–3 дні, триває вже третій рік. Національно-релігійна ідентичність українців є непереможним джерелом духовності, вона виявила потужний потенціал, щоб спричинити парадигмальний злам, і має філософськи обґрунтовані, життєдайні цінності, щоб наповнити ними нову світоглядну парадигму для розвою принципово нової – особочентричної – цивілізації. Війна-геноцид є жахливою агонією старої смертоносної цивілізації, що згідно із законами її розвитку добігає свого кінця у притаманний їй спосіб. Оскільки джерелом живлення кризи є нестача духовності, то породжена нею війна є геноцидом, спрямованим на тотальне знищення української ідентичності, її носіїв і перетворення ареалу її поширення на марсіанські пейзажі. Виходячи з логіки пануючого в сьогочасній філософії раціоналізму феномен українського опору, який викликав у сучасному світі тектонічні зрушення, мав би отримати визначення «українське диво».

Література:

1. Горбань Р. А. На сторожі збереження української національно-релігійної ідентичності (філософсько-богословська модель держави єпископа Софрона Мудрого). *State and church: historical, philosophical, and political-legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. С. 75–120. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-460-3-4>.
2. Горбань Р. А. *Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік* монографія / НАН України, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди, Відділення релігієзнавства. Київ: Білий Тигр, 2019. 570 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Horban_Richard/Shliakhy_rozvytku_personalistychnoi_dumky_v_krainakh_ievroatlantychnoho_rehionu_Polska_versia_Chesl.pdf
3. Жижек С. Вершники Апокаліпсиса. *Хмарочос*. 2022. 27 травня. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/05/27/slavozy-zhyzhkek-poyasnyuyechum-borotba-ukrayincziv-podibna-do-kohannya/>
4. Жулинський М., Шевчук В. Україна на шляху творення гуманістичних засад миру і порозуміння. *Українська літературна газета*. 2023. 22 лютого. URL: <https://litgazeta.com.ua/articles/ukraina-nashliakhu-tvorennia-humanistychnykh-zasad-mygu-i-porozuminnia/>
5. Козицький А. Дослідження Голодомору та геноцидні студії. Львів : Апріорі, 2021. 244 с.
6. Пчілка О. Викинуті українці: До жидівсько-української справи. Київ: МАУП, 2006. 352 с. URL: <https://pravda.red/download/vyknuti-ukraintsi.pdf>.
7. Филипович Л. О. Релігійні і секулярні світи: проблеми взаємин з огляду на суспільні трансформації ХХ ст. *Історія релігій в Україні*. 2019. № 29. С. 192–197. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fe6acc64-7ce6-4150-bc40-088a2108bfd9/content>
8. Ясь О. В. Війна у проєкціях і конструкціях історичного часу (за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 8 лютого 2023 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2023. № 4. С. 62–71. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2023.04.062>.
9. Fukuyama F. Preparing for Defeat. *American Purpose*. 2022. 10 Mar. URL: <https://www.persuasion.community/p/preparing-for-defeat>.
10. Gray J. *The New Leviathans: Thoughts After Liberalism*. Penguin Random House, 2023. 192 p.
11. Habermas J., Ratzinger J. *Dialektik der Säkularisierung: Über Vernunft und Religion*. Freiburg – Basel – Wien: Verlag Herder, 2005. 64 s. URL: https://rtraba.com/wp-content/uploads/2015/01/habermas_ratzinger.pdf

12. Jürgen Habermas zur Ukraine. Krieg und Empörung (Schriller Ton, moralische Erpressung: Zum Meinungskampf zwischen ehemaligen Pazifisten, einer schockierten Öffentlichkeit und einem abwägenden Bundeskanzler nach dem Überfall auf die Ukraine). *Süddeutsche Zeitung*. 2022. 28 April. URL: <https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/kultur/das-dilemma-des-westens-juergen-habermas-zum-krieg-in-der-ukraine-e068321/?reduced=true>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-490-0-20>

THE ROLE OF IMAGINATION IN THE PROCESS OF BUILDING A HUMANISTIC SOCIETY

РОЛЬ УЯВИ В ПРОЦЕСІ РОЗБУДОВИ ГУМАНІСТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Dresviannikova N. A.

*PhD student at the Department
of Philosophy
Ukrainian State University
Mykhailo Drahomanov State University
Kyiv, Ukraine*

Дресвяннікова Н. А.

*аспірантка кафедри філософії
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Класичний підхід до визначення уяви як стихійного творення образів залишає поза увагою змістовні і цінності характеристики цього феномену. Сучасні дослідники здатні побачити гуманістичний потенціал уяви як її вищій ціннісний прояв. Тут нас цікавить не лише особистісна значущість уяви, а й її суспільна користь, її використання для створення моделі суспільства, в якому органічно захищені права людини. Соціальну здатність уяви підкреслює іспанський дослідник Х. Монфорте з університету Валенсії, який у роботі «Наративна уява після постгуманізму» приходить до висновків, що матеріальне і нематеріальне в феномені уяви є відносним, адже «історії вбудовані в матеріальний світ; вони приймають форму повсякденних предметів... Ці матеріальні сутності можна вважати матеріалізованими історіями» [7, с. 50–52]. Автор зазначає, що матеріал не може бути відокремлений від мови і визначає уяву як переплетіння матеріального і семантичного і врешті рещт робить висновок, що уява стосується і впливає не лише на окрему людину, а й на багатьох людей. Більше того, з його точки